

PÅ DETTA SÄTT MÅ NI BERÄTTA

– så har försvarsanställda rätt att meddela sig

Känner du till att du har lagligt stöd att berätta saker för SvD:s Mikael Holmström, eller DN:s Ewa Stenberg, som du inte får att berätta för din partner? Visste du att en ÖB har mindre meddelarfrihet än vad du som vanlig anställd har? Nils Funcke, bland annat tidigare sekreterare i Yttrandefrihetskommittén, reder ut begreppen.

Sekretessen är till för att hemliga uppgifter ska förbli hemliga. Meddelarfriheten är till för att hemliga uppgifter ska kunna bli offentliga. Två regelverk i vars skärningspunkt det är lätt att gå vilse. Inte bara för den som lämnar uppgifterna utan även för vad en myndighetsföreträdare får säga och göra.

När det svenska försvaret inte förmår markera närvaro när ryskt bombflyg övar mot svenska mål uttrycker försvarsministern att hon är "bekymrad". Inte mot den uteblivna markeringen utan att svenska folket fått vetskap om den bristande beredskapen.

– Det jag nu är mest bekymrad för det är att vi nu har en debatt som handlar om mycket känsliga uppgifter som kommit ut i media och det tycker jag är olyckligt, sade Karin Enström (M) till TT.

Hon ackompanjerades av försvarsutskottets ordförande, Cecilia Widegren (M) som förklarar att hon förväntar sig "större respekt inte minst av Försvarsmakten" för att skydda sekretesskyddade uppgifter.

Ministern och utskottets ordförande har gett sig ut på minerad mark. Om riksdagens konstitutionsutskott tar upp frågan kan ministrarnas uttalande bedömas som mindre lämpligt. Det kan anses ha gett en felaktig bild av svenska officerare och andra försvarsanställdas yttrandefrihet.

Men låt oss ta det från början. Det vill säga från 1912.

I GRUNDLAGSBETÄNKANDET FÖR drygt 100 år sedan förklaras att ett anonymitetsskydd för den som meddelar uppgifter är nödvändigt. Den möjliggör en "fortgående självrannsakan" som samhället har behov av. Utredarna menar att "falsk kåranda" och "falsk solidaritetskänsla" utgör "sammällsskadliga faktorer" och att anonymitetsskyddet därför utgör en "säkerhetsventil" som "möjliggör, att ord sägas, som böra bli uttalade, fakta framdragas, som böra bli framdragna".

Denna grundtanke har sedan upprepats i olika varianter av lagstiftaren och utgör den principiella grunden, motivet, för det skydd som byggs upp kring uppgiftslämnare i form av ett förbud för myndigheterna att efterforska en läcka, en absolut tystnadsplikt för de som har rätt att ta emot uppgifterna och ett förbud för myndigheten, "rörmokaren", att vidta repressalier mot den som lämnat uppgifter för publicering.

En grundförutsättning för att detta skydd för meddelare ska gälla är att den som lämnar uppgifterna gör det i syfte att de ska nå offentligheten. Det innebär att även i de fall uppgifterna av någon anledning inte publiceras gäller meddelarfriheten. Om syftet däremot enbart är att skvallra i största allmänheten eller dra upp-

märksamheten till sig i bekantskapskretsen gäller inte skyddet och därmed heller inte förbudet att vidta repressalier, till exempel i form av att omplacera eller i yttersta fall avskeda den som varit "lösmynt". Alternativt att det sker tillsammans med eller efter att personen åtalats och fällt.

EFTERSOM SYFTET MÅSTE vara att uppgifterna ska publicera gäller det att meddelaren bara lämnar uppgifterna till någon som har förutsättningar att offentliggöra dem. Det kan till exempel vara en reporter som Svenska Dagbladets Mikael Holmström eller utgivaren för ett grundlagskyddat medium som Sveriges Radio. Enligt grundlagen är det också möjligt att lämna uppgifter till en nyhetsbyrå eller en författare, som exempelvis professor Wilhelm Agrell i hans egenskap av författare.

Vill den som lämnar uppgifter vända sig till en bloggare gäller det att vederbörande försäkrar sig om att bloggaren har utgivningsbevis för webbplatsen och att det därmed finns en ansvarig utgivare för den. Att lämna uppgifter till en bloggare utan utgivningsbevis är att betrakta som "skvallert", ett brott.

RÄTTEN ATT AVSLÖJA hemligheter begränsas på flera sätt. För det första gäller att det endast är själva uppgifterna som får lämnas ut. Den som lämnar ut den fysiska eller elektroniska handlingen har gjort sig skyldig till ett brott. Står det klart för myndigheterna att handlingen kommit på drift öppnas inte bara en möjlighet att efterforska källan utan snarast en skyldighet att göra det. Det är lätt gjort att medier som publicerar dokument de kommit över inte maskar dem tillräckligt och att myndigheten därmed kan ringa in den krets som kan ha lämnat ut handlingen. Det skedde t.ex. nyligen i den så kallade Saudi-affären där Sveriges Radio av ovarsamhet publicerade dokument som hade igenkänningstecken. I det fallet handlade det om handskrivna noteringar men det förekommer också inbyggda skillnader i exemplaren som bara skaparen kan se, till exempel utökad avstånd mellan två bokstäver i ett ord.

Det finns tre huvudsakliga sekretessgrader. Uppgifter kan omfattas av ett rakt skaderekvisit, ett omvänt skaderekvisit eller inget skaderekvisit alls. Gäller ett rakt skaderekvisit har offentlighet företräde framför sekretessen och uppgifterna får lämnas ut om det inte kan antas att något intresse lider men eller skada. Vid det omvända rekvisitet krävs att det står klart att inget intresse skadas eller lider men om uppgifter lämnas ut därmed har sekretessen företräde.

När det gäller meddelarfriheten och skyddet för anonymiteten bryts den bara i de fall där uppgifter saknar rekvisit, man brukar

Försvarsministern och försvarsutskottets ordförande har gett sig ut på minerad mark. Om riksdagens konstitutionsutskott tar upp frågan kan ministrernas uttalande bedömas som mindre lämpligt. Det kan anses ha gett en felaktig bild av svenska officerare och andra försvarsanställdas yttrandefrihet.

tala om att det gäller kvalificerad sekretess för uppgifterna, ibland kallad kvalificerat hemliga (KH) uppgifter. Dessa får självfallet inte lämnas ut skriftligen men heller inte muntligen spridas ens för publicering i grundlagsskyddade medier.

Med undantaget för den kvalificerade sekretessen kan man generellt säga att en offentliganställd har möjlighet att berätta om hemliga uppgifter, men inte överlämna eller ens visa själva handlingen där uppgifterna finns. Däremot måste man som meddelare noga överväga sitt handlande, i första hand etiskt men även juridiskt, för meddelandefriheten är inte helt fri.

FÖRSVARSEKRETESSEN REGLERAS I Offentlighets- och sekretesslagen, OSL, 15 kap. För dessa uppgifter gäller ett rakt skaderekvisit och uppgifterna kan lämnas ut i vissa fall. Däremot bryts meddelarfriheten och meddelarskyddet om utlämnandet av uppgifterna innebär att någon gör sig skyldig till grovt spioneri, spioneri, högförräderi, grov obehörig befattning med hemlig uppgift, vårdslöshet med hemlig uppgift, uppror och landsförräderi eller landssvek. De flesta av dessa brott förutsätter att uppgiftlämnaren haft för avsikt att uppgifterna ska komma främmande makt till handa.

För försvarsanställda kan även utrikessekretessen bli aktuell i synnerhet för utlandsstationerade och uppgifter som rör internationella åtaganden. Röjandet av uppgifter som "kan antas sätta rikets säkerhet i fara eller annars skada landet allvarligt" faller utanför meddelarskyddet. Vad som räknas dit låter sig svårigen specificeras en gång för alla utan är bland annat avhängigt den säkerhetspolitiska situationen.

De uppgifter som SvD publicerade i samband med den ryska övningsen i Östersjön kan sannolikt inte anses falla in under försvarsekretessen och knappast heller under utrikessekretess. Den som lämnat uppgifterna bör därför enligt min uppfattning omfattas av meddelarskyddet.

DEN SOM YTTERST har att ta ställning till om det begåtts ett meddelarbrott när hemliga uppgifter publicerats i grundlagsskyddade medier är Justitiekanslern (JK). JK är exklusiv åklagare och någon annan åklagare har inte rätt att starta en förundersökning och givetvis heller inte väcka åtal. Detta är ytterligare en garanti för yttrandefriheten eftersom JK leds av en instruktion som innebär att JK ska beakta yttrandefriheten betydelse i en demokrati.

Det är också JK som har att väcka åtal mot myndighetspersoner som efterforskat en källa eller vidtagit repressalier mot någon som använt sin yttrandefrihet.

När en myndighetsföreträdare uttalar sig om sin egen verksamhet gäller inte meddelarfriheten. Det innebär att när det gäller

ÖB, Sverker Göransson, uttalande att Sverige inte står pall för mer än ett begränsat angrepp i mer än en vecka ska frågan om han gjort sig skyldig till ett brott mot tystnadsplikten prövas av en vanlig åklagare enligt brottsbalkens bestämmelser och inte av JK enligt tryckfrihetsförordningens eller yttrandefrihetsgrundlagens regler.

NILS FUNCKE

Liten lathund för meddelare:

Meddelarfrihet ger var och en rätt att lämna uppgifter för publicering i grundlagsskyddade medier.

Efterforskningsförbud gäller för alla myndigheter när någon anonymt uttalar sig eller lämnat uppgifter i t.ex. ett radioprogram eller annat medium som arbetar i skydd av yttrandefrihetsgrundlagarna.

Tystnadsplikt har den eller de som tagit emot sekretessbelagda uppgifter för publicering.

Repressalieförbud innebär att en myndighet inte får vidta åtgärder mot en anställd som anonymt eller under eget namn använt sin yttrandefrihet, t.ex. genom att uttala sig eller lämna ut uppgifter.

Meddelarbrott begår den som lämnar ut en fysisk handling med sekretesskyddade uppgifter. Även den som lämnar ut uppgifter som faller under kvalificerad sekretess begår ett brott som bryter meddelarskyddet.

Justitiekanslern (JK) är exklusiv åklagare när det gäller brott mot tystnadsplikten, efterforskningsförbudet eller repressalieförbudet när uppgifter publicerats i grundlagsskyddade medier.

Grundlagsskyddade medier är t.ex. alla medier som är framställda i tryckpress, webbplatser som drivs av skrifter som kommer ut regelbundet (periodiska skrifter) samt webbplatser som har utgivningsbevis (registrerade hos Myndigheten för radio och TV). Här ingår också tekniska upptagningar som t.ex. en DVD-skiva.

Mottagarkretsen det vill säga de till vilka uppgifter kan lämnas i skydd av meddelarfriheten utgörs bland annat av journalister och utgivare vid grundlagsskyddade medier, författare, nyhetsbyråer och företag som framställer tekniska upptagningar.

Lagarna som innehåller bestämmelserna om meddelarfriheten är tryckfrihetsförordningen, yttrandefrihetsgrundlagen, offentlighets- och sekretesslagen samt brottsbalken.

Sekretess kan gälla olika uppgifter i enlighet med Offentlighets- och sekretesslagen (OSL). Ingen handling i sig är hemlig, även om man ofta säger så till vardags. Det handlar alltid om enskilda uppgifter som enskilt, eller tillsammans, kan omfattas av sekretess. Det finns tre huvudsakliga sekretessgrader.